

Тетяна Г. Мисник, Олександр В. Безкровний, Юлія О. Романченко

ПОДАТКОВІ РИЗИКИ:

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ШЛЯХИ МІНІМІЗАЦІЇ

У статті досліджено сутність податкового ризику як найбільш вагомого в структурі фінансових ризиків підприємства. Досліджено підходи до класифікації податкових ризиків. Проаналізовано систему управління податковими ризиками та визначено шляхи їх мінімізації.

Ключові слова: податковий ризик, податковий контроль, податкове планування.

Рис. 2. Літ. 19.

Татьяна Г. Мысник, Александр В. Безкровный, Юлия А. Романченко

НАЛОГОВЫЕ РИСКИ:

ХАРАКТЕРИСТИКА И ПУТИ МИНИМИЗАЦИИ

В статье исследована сущность налогового риска как наиболее весомого в структуре финансовых рисков предприятия. Исследованы подходы к классификации налоговых рисков. Проанализирована система управления налоговыми рисками и определены пути минимизации.

Ключевые слова: налоговый риск, налоговый контроль, налоговое планирование

Tatiana G. Mysnyk, Oleksandr V. Bezkrivnyi, Yulia O. Romanchenko

THE TAX RISK: CHARACTERISTICS AND WAYS TO MINIMIZE

In the article the essence of tax risk as the most important in the structure of financial risks of the enterprise is studied. The approaches to classification of tax risks are examined. The system of tax risk management is analysed. The ways to minimize them are defined.

Keywords: tax risk, tax control, tax planning.

Постановка проблеми. Податкові відносини супроводжують більшість господарських операцій суб'єкта господарювання, а отже, мають безпосередній

вплив на їх ефективність. В умовах становлення сучасних ринкових відносин податки в економіці України перетворилися на одну з суттєвих статей витрат підприємств, що не може не відобразитися на рівні їх підприємницької та інвестиційної діяльності. Як і будь-які господарські операції процес оподаткування супроводжується ризиком. Тому критерієм оцінки якості управлінських рішень в сфері податкової діяльності підприємства повинна бути не стільки максимізація прибутку з метою поліпшення фінансового стану та підвищення ринкової вартості підприємства, скільки мінімізація податкових ризиків.

Аналіз останніх публікацій. Питання, присвячені податковим ризикам, досліджували В. В. Вітлінського [5], О. Д. Вовчак [6], М. І. Виклюк [4], І. В. Горобінськ, В. П. Вишневський [7], А. Г. Загородній [9], Т. А. Козенкова [11], К. В. Колісніченко [12], Г. К. Яловий [19], І. А. Майбурова [15], С. А. Супруненко, А. М. Соколовська [16].

Незважаючи на значну кількість наукових доробок щодо вивчення природи і шляхів мінімізації податкових ризиків, дана проблема залишається залишається не достатньо висвітленою.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності, природи та особливостей виникнення податкових ризиків, розробка практичних рекомендацій для управління податковими ризиками.

Основні результати дослідження. Фінансова діяльність підприємства пов'язана з багатьма ризикам, ступінь впливу яких на результати його діяльності значно підвищується з переходом до ринкової економіки. Ризики, що супроводжують цю діяльність, виділяють в окрему групу фінансових ризиків, що грають найбільш значущу роль у загальному «портфелі ризиків» підприємства. Збільшення ступеня впливу фінансових ризиків на результати фінансової діяльності підприємства пов'язане з постійною зміною економічної ситуації в країні і кон'юнктури фінансового ринку, розширенням сфери фінансових відносин, появою нових фінансових технологій та інструментів. Серед фінансових ризиків особливе місце посідають податкові ризики.

Існує велика різноманітність думок з приводу трактування, сутності та природи податкового ризику. Це пов'язано з багатоаспектністю цього явища, та водночас, недостатнім використанням в реальній діяльності.

Так, Т. А. Козенкова [11] пов'язує податкові ризики зі змінами в податковій політиці країни, введенням нових податкових платежів, збільшенням ставок оподаткування, змінами в податковому законодавстві щодо умов та строків сплати податків та ін. Погоджуємося з думкою К. В. Колісніченко [12] вважаючи цей підхід дещо обмеженим, оскільки не враховуються ризики: «внутрішній, який залежить від діяльності підприємства й на нього можна впливати та несистематичний або специфічний ризик. Він може бути пов'язаний з некваліфікованим персоналом на підприємстві».

С. В. Філін [17] трактує поняття податкового ризику, враховуючи такий внутрішній фактор, як наявність податкових помилок: «податковий ризик – це ймовірність втрат суб'єкта господарювання через несприятливі зміни податкового законодавства в процесі фінансової діяльності або внаслідок допущених податкових помилок при обчисленні сум податкових платежів».

Є. М. Євстігнєєв [8] визначає податковий ризик через «ймовірність виникнення несприятливих наслідків для платника податків в сфері податкового планування». Проте він обмежує податкові ризики лише втратами через фінансові санкції податкових органів.

За визначенням Т. А. Циркунової та М. І. Мігунової [18], «податковий ризик – це загроза для суб'єкта податкових відносин понести фінансові чи інші втрати, пов'язані з процесом оподаткування». При цьому авторами наголошується, що такі втрати платник податків може понести через негативні відхилення фактичної діяльності від результатів податкового планування, на підставі яких приймаються управлінські рішення.

Узагальнюючи підходи до трактування даного поняття, можна визначити, що під податковими ризиками варто розуміти ймовірність виникнення негативних наслідків для податкової системи через неефективність її побудови і функціонування, дії існуючих загроз та впливу на неї зовнішніх і внутрішніх

чинників. Отже, загрози є передумовою виникнення ризиків. Відмінністю між ними є те, що ризики є ймовірними і їх можна виміряти кількісно за умови їх настання, тоді як загрози є фактично сформованими небезпеками, які під впливом чинників спонукають до настання зазначених ризику. Їх взаємообумовленість спричиняє до виникнення фінансових втрат як для суб'єктів господарювання, так і держави, зокрема, внаслідок неефективності їх податкової політики [4].

Податковий ризик притаманний як державі так і окремим платникам.

Податковий ризик держави полягає в імовірності недотримання фактичних податкових надходжень порівняно з плановими (прогнозними) як у цілому з податкових доходів бюджету, так і з окремих видів і груп податків [12].

Для платників податків податковий ризик є впливовим регулятором їх діяльності [10], оскільки безпосередньо впливає на величину виручки, витрат, розмір фонду оплати праці та кінцевий фінансовий результат діяльності. Як наслідок, платник намагається управляти податковим ризиком з метою його мінімізації. Якісно управляти податковим ризиком можливо лише при умові чіткої ідентифікації джерел податкових ризиків та їх класифікації.

В. В. Вітлінський [5] виділяє такі основні джерела податкового ризику:

- фіскальна психологія платника;
- чинники соціально-економічного характеру;
- зміни в податковій політиці;
- недоліки планування і прогнозування податків;
- чинники нормативно-правового характеру;
- причини організаційно-правового характеру;
- галузеві особливості та види діяльності платника.

Система ефективного управління податковим ризиком повинна включати ідентифікацію не лише джерел ризику, а і його виду та шляхів мінімізації. Для платників податків (фізичних, юридичних осіб та податкових агентів) найбільш значимими є такі види податкових ризиків: ризик збільшення податкового

тягаря; ризик податкового контролю та ризик карної відповідальності.

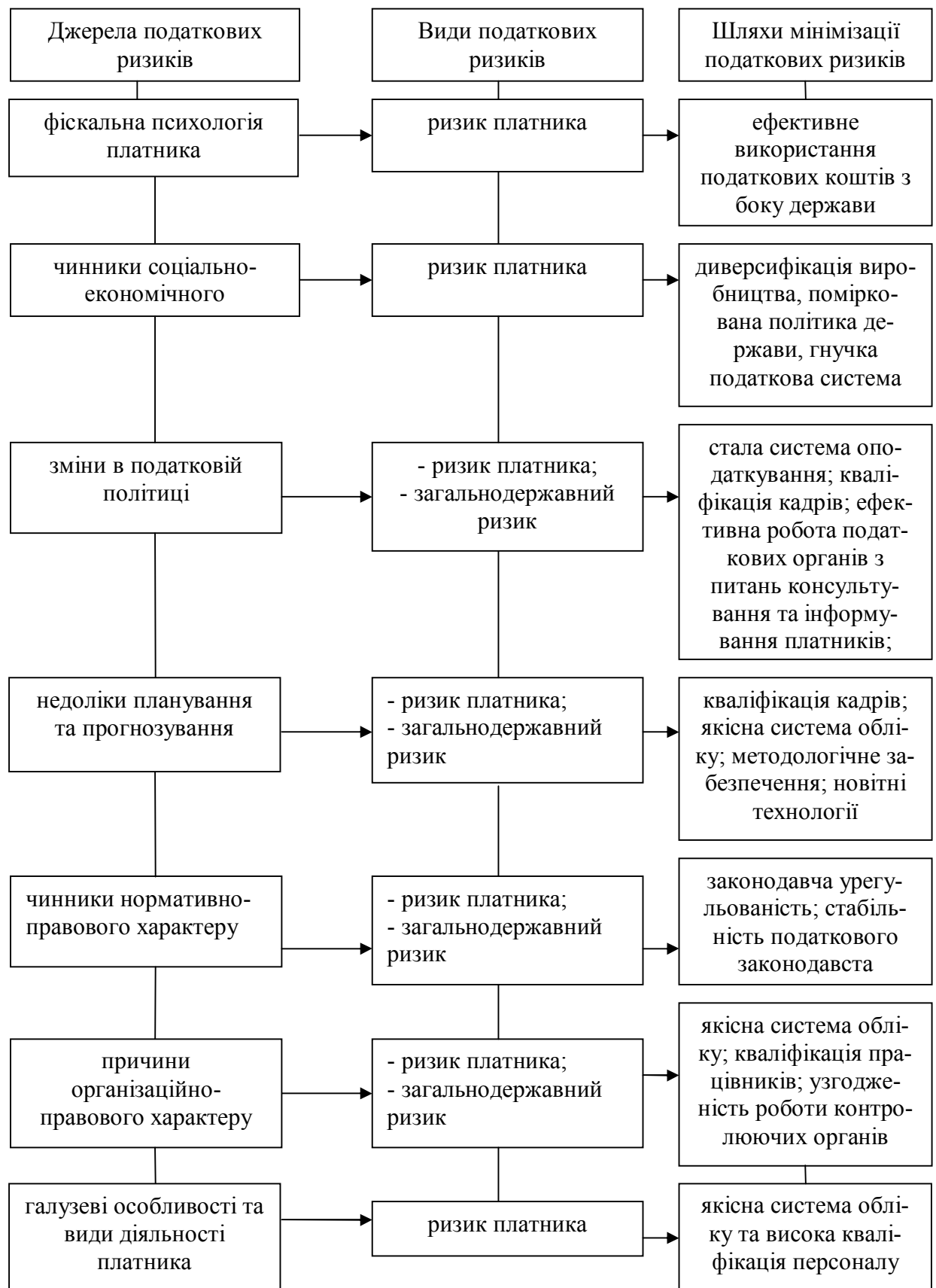

Рис 1. Джерелами виникнення та шляхи мінімізації податкових ризиків [власна розробка]

Ризик збільшення податкового тягара може бути спричинений скасуванням певних податкових пільг; збільшенням ставки податку чи сплатою нових для платника податків. Даний вид ризику може спричиняти появу ризику податкової мінімізації.

Ризик податкового контролю включає можливість нових податкових перевірок; нарахування фінансових санкцій; анулювання дозвільних документів.

Податковий контроль є засобом забезпечення законності у сфері оподаткування. Маринів Н. А. [13] стверджує, що у процесі податкового контролю оцінюється не тільки кількісні результати фінансово-господарської діяльності, але і її законність, доцільність, якість, а також фінансова стійкість платника як основа для підвищення податкового потенціалу економіки.

В Україні ризикоорієнтована система адміністрування податків почала діяти з моменту поділу платників на групи ризику та врахування ризиковості платника при плануванні перевірок контролюючими органами. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо складання плану-графіку планових перевірок суб'єктів господарювання (затверджено наказом ДПСУ від 27.06.2012 р. № 553) [3] платників поділено на три групи: високого, середнього та незначного ступеня ризику. Такий поділ використовують як для юридичних так і для фізичних осіб.

Ризик карної відповідальності може призвести до значних фінансових витрат платника навіть при умові, що судове рішення буде на користь самого платника.

Сьогодні суб'єкти господарювання стикаються з ймовірними податковими ризиками, оскільки намагаються «полегшити» податковий тягар шляхом застосування навмисних порушень законодавства, зокрема взаємини з «фіктивними» фірмами, реалізація продукції (робіт, послуг) за заниженими цінами, здійснення господарської діяльності, непередбаченої дозвільними документами, взаємини підприємства з контрагентами, що перебувають в офшорних зонах, декларування податку на додану вартість до відшкодування в

більших розмірах тощо.

Ряд науковців для суб'єктів господарювання визначають п'ять областей податкового ризику:

1. Відносно безризикова область – підприємство дотримується вимог законодавства та нараховує і сплачує податки в повному обсязі. При такій умові податковий ризик підприємства зводиться до мінімуму. При цьому для підприємства важливо отримувати розрахунковий прибуток і податкове навантаження не заважало розвитку бізнесу.

2. Область мінімального ризику – підприємство допускає неточності в розрахунку бази оподаткування, несвоєчасно подає податкову звітність та сплачує нараховану суму податків, що призводить до витрачання частини прибутку на сплату штрафних санкцій.

3. Область підвищеного ризику – за умови порушення договірної дисципліни чи податкового законодавства підприємство спрямує значну частину прибутку на покриття втрат та штрафних санкцій.

4. Область критичного ризику – з метою мінімізації розміру податкових платежів підприємство порушує податкове законодавство і, як наслідок, розмір фінансових санкцій перевищує суму податків нарахованих відповідно до законодавства. В результаті суб'єкт господарювання направляє фінансові ресурси на покриття фінансових санкцій, що призводить до скорочення обсягів діяльності.

5. Область неприпустимого (катастрофічного) ризику – нараховані штрафні санкції призводять до вилучення із обороту коштів, що може призвести до банкрутства суб'єкта господарювання. За таких умов може виникати ризик кримінального переслідування.

Однак, до нинішнього часу в більшості платників податків не були серйозного поширення оцінка наявного податкового навантаження та здійснення заходів з податкового планування, що стали очевидною вимогою сьогодення зважаючи наявну практику і прагматику відносин в податковій сфері.

На сьогодні оптимізація податкового навантаження є одним з першочергових економічних завдань, як на макрорівні, так і на мікрорівні, яке особливого загострення набуває в умовах фінансової кризи.

На наш погляд, ефект впливу податків на економіку в цілому та на окремих їх платників, в першу чергу, пов'язані з економічними обмеженнями, що виникають у результаті сплати податків залежно від обраних систем оподаткування і відволікання коштів від інших можливих напрямів їх використання є найбільш промовистою ілюстрацією сутності податкового навантаження, як об'єкту аналітичного дослідження.

За всієї різноманітності методичних підходів до оцінки величини показника податкового навантаження, вважаємо доцільним запропонувати комплексний підхід, що полягає в обчисленні середньозваженого інтегрованого показника. Дана методика передбачає декілька етапів.

Так, на першому етапі кожен суб'єкт податкових відносин розраховує величини податкового навантаження в розрізі прямих і непрямих податків, як відношення абсолютного розміру податкового зобов'язання до джерела сплати.

Наступним кроком, має бути структурування податкових зобов'язань конкретного платника податків і на основі цього визначення питомої ваги прямих і непрямих податків зважаючи на обраний режим оподаткування.

Після цього обчислюється сукупний середній показник податкового навантаження платника шляхом застосування середньої арифметичної зваженої, цим самим забезпечується єдиний підхід для платників з різним набором податкових платежів та їх абсолютними розмірами.

Нами здійснено розрахунок даного показника за даними ТОВ «Зоря», які враховані за 9 місяців 2015 року (табл. 1).

Результати розрахунків отримані в табл. 1 звичайно не можуть бути якимсь орієнтиром, оскільки різні платники податків залежно від своєї галузевої специфіки та обраного режиму оподаткування можуть мати, як різний набір сплачуваних податків, так і абсолютно різні їх розміри.

Таблиця 1

**Вихідні дані та розрахунок середньозваженого інтегрованого показника
податкового навантаження по ТОВ «Зоря»**

Показник	Сума сплачених податкових зобов'язань, грн	Питома вага в сукупних податкових платежах, %	Податкове навантаження по групі податків, %	Податкове навантаження зважене, %
Прямі податки, всього	1476088	8,8	1,4	0,1
Податок на прибуток	814128	55,2	X	X
Екологічний податок	42883	2,9	X	X
Майновий податок	256164	17,4	X	X
Рентна плата	7618	0,5	X	X
Непрямі податки, всього	15380832	91,2	14,2	13,0
Податок на додану вартість	2355291	15,3	X	X
Акцизний податок	13025541	84,7	X	X
Всього	16856920	100,0	X	X
Доходи підприємства	108502370	X	X	X
Витрати підприємства	106087000	X	X	X
Середньозважений показник податкового навантаження	X	X	X	13,1

Рівень податкового навантаження підприємства значною мірою залежить від ефективності управління податками самим платником. Ефективність управління можна виміряти таким показником як коефіцієнт пільгового оподаткування. Його можна розрахувати:

$$K_{no} = \frac{\sum \text{ПП}}{\text{Податки до сплати} + \text{ПП}} \quad (1)$$

де ПП – сума податкових пільг.

На досліджуваному підприємстві даний показник становить 0,75.

Враховуючи це середній інтегральний показник буде об'єктивним при умові його корегування на коефіцієнт пільгового оподаткування. Відповідно

для досліджуваного підприємства він буде складати 9,8 %.

Тобто, середній інтегральний показник можна розрахувати:

$$CIP_{nn} = \left(\frac{ПП_{неп}}{Д} + \frac{ПП_{прям}}{В} \right) * K_{no} \quad (2)$$

Даний показник не відображає дійсне податкове навантаження платника, але якщо проводити аналіз даного показника в динаміці, то можна своєчасно відреагувати на можливі порушення податкового законодавства та неякісне ведення податкового обліку на підприємстві. Якщо при співставленні даного показника із середнім податковим навантаженням розбіжність буде значна, це сигналізує про низький рівень використання податкових пільг підприємством і, як наслідок, про низький рівень управління податками.

Не менш важливим фактором для забезпечення ефективного управління податками і, як наслідок, зниження податкових ризиків платника податків є механізм податкового планування. Податкове планування на рівні суб'єкта господарської діяльності – це невід'ємна частина управління його фінансами в рамках єдиної стратегії його економічного розвитку, що представляє собою процес системного використання оптимальних законних податкових способів і методів для встановлення бажаного майбутнього фінансового стану об'єкта в умовах обмеженості ресурсів і можливості їхнього альтернативного використання.

Беручи до уваги різнобічність і численність принципів податкового планування, для полегшення сприйняття, як вважає Ю. Іванов [15] доцільно їх класифікувати на загальні й спеціальні. До загальних відносяться принципи й методи характерні в цілому, для системи внутрішньо фірмового планування підприємства та податкового планування, як її складової, до спеціальних – принципи й методи притаманні тільки податковому плануванню, зокрема: принцип єдності, принцип участі, принцип безперервності, принцип гнучкості, принцип точності.

Доцільність використання системи податкового планування на підприємстві обґрунтовується сукупністю стратегічних завдань, розв'язання яких сприятиме мінімізації його (підприємства) податкових ризиків (рис. 2).

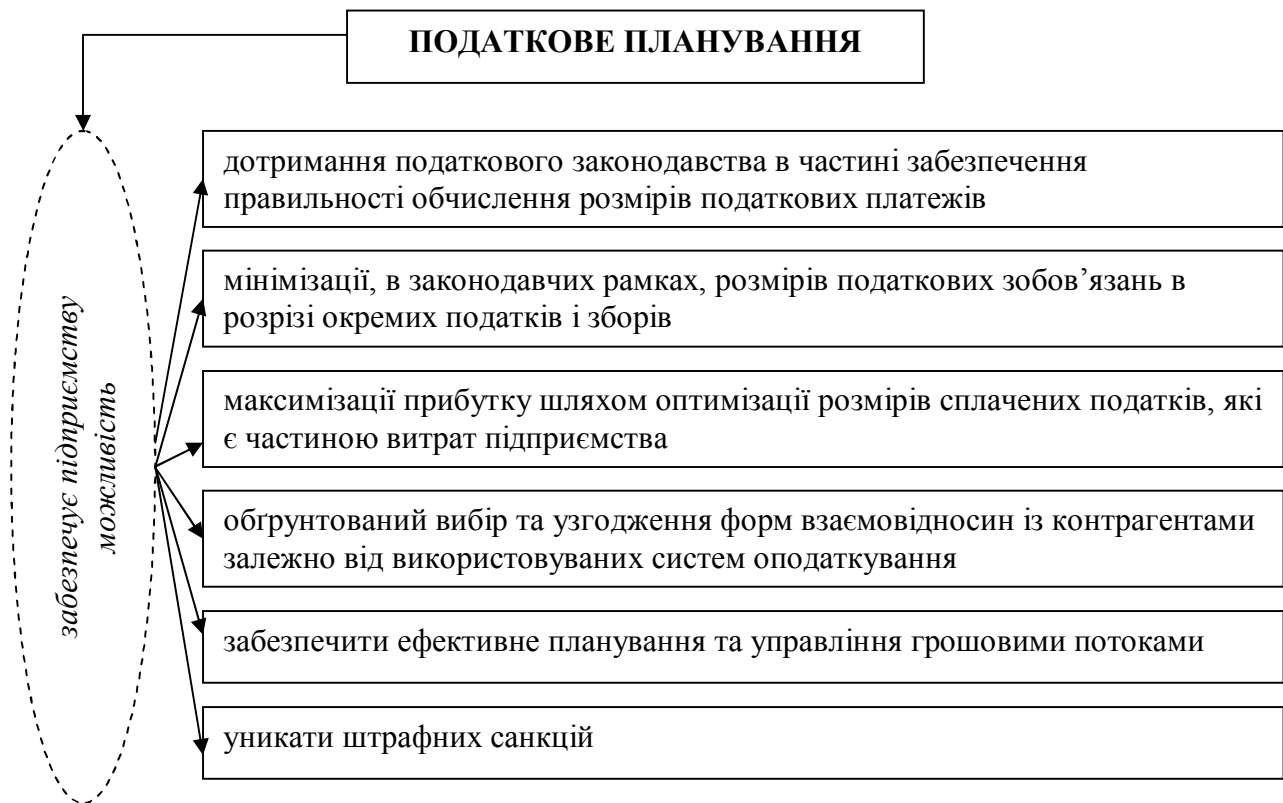

Рис. 2. Вплив податкового планування на уникнення податкових ризиків підприємства [власна розробка]

Досягнення зазначених на рис. 2 переліку позитивних наслідків і економічних видів для конкретної підприємницької структури вимагає аналізу існуючих видів податкового планування та вибір найбільш прийнятних для конкретного платника.

Не менш важливим, нарівні із вище зазначеними, наслідками впливу податкового планування на мінімізацію податкових ризиків підприємства є його документальне супроводження.

Узагальнення наявної на сьогодні практики податкового планування дає підстави говорити про практичну відсутність окремих затверджених форм документів, де б відображалися планові показники податкових розрахунків на перспективу. Здебільшого дані показники в розрізненому вигляді є складовими

елементами фінансових та стратегічних планів господарюючих суб'єктів – платників податків.

За такої ситуації вважаємо доцільними доповнення діючої стандартизованої форми фінансового плану підприємства окремим розділом, який має називатися «податковий план» або «план податкових платежів». В даному документі має бути витриманий традиційний підхід до планування. Тобто у верхній частині такого плану мають бути зазначені заплановані до сплати розміри конкретних податків і зборів, з врахування всіх законних можливостей встановлення їх оптимальних (мінімальних) розмірів. Одночасно, в нижній частині «податкового плану» мають бути заплановані джерела покриття витрат платника податків на їх сплату, враховуючи специфіку справляння передбачену законодавством в податковій сфері.

Не менш важливим, з огляду на потребу в документуванні процесу податкового планування є розробка «податкового календаря». Згідно теорії фінансового менеджменту даний документ має бути складовою платіжного календаря підприємства і використовується у системі оперативного управління грошовими потоками з операційної діяльності підприємства. При цьому «податковий календар» використовується для контролю і прогнозування правильності обчислення термінів сплати до бюджету податкових платежів. Цей плановий документ розробляють на підприємстві в цілому, і містить він, як правило, тільки один розділ – «графік податкових платежів». У ньому відображають усі види податків, зборів та обов'язкових платежів, які перераховуються підприємством до бюджетів усіх рівнів і позабюджетних цільових фондів в позиціях розмір визначеного до сплати податку та терміни сплати.

Складання таких планових документів, яке нажаль має місце далеко не в усіх, навіть «великих» платників податків, враховуючи періоди сплати окремих податків і зборів забезпечуватиме платника оперативною інформацією для планування відповідних його грошових потоків і, опосередковано, позитивно впливатиме на майбутні фінансові результати.

Висновки та перспективи подальших досліджень: Отже, податковий ризик справляє значний вплив на фінансово-господарську діяльність окремого платника і, як наслідок, на державу в цілому. Через надмірне податкове навантаження платники податків свідомо вдаються до порушень податкового законодавства, прагнучи через зменшення об'єкта оподаткування ухилитися від сплати податків, передбачених податковим законодавством. Однак платникам доцільно перш за все намагатися законними шляхами зменшувати податкове навантаження, використовуючи існуючі податкові пільги та впровадивши систему податкового планування. Подальші наукові дослідження повинні передбачати розробку механізмів мінімізації податкових ризиків та вдосконалення податкового законодавства.

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 16.08.2015 р. № 4651-17 [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

3. Методичні рекомендації щодо складання плану-графіка проведення документальних планових перевірок суб'єктів господарювання затверджено Наказом Державної податкової служби України 27.06.2012 р. № 553 [Електронний ресурс]. / Верховна Рада України – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>

4. Виклюк М. І. Податкова безпека: дуалістичність економічної природи трактування змісту основних характеристик / М. І. Виклюк, В. В. Гресик // Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2013. – № 5 (43). – С. 242–246.

5. Вітлінський В. В. Джерела і види податкових ризиків, їх взаємозв'язок / В. В. Вітлінський, О. М. Тимченко // Фінанси України. – 2007. – № 3. – С. 132–139.

6. Вовчак О. Д. Податкові ризики у системі управління економічною безпекою / О. Д. Вовчак // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 41–47.
7. Вишневський В. П. Оцінка можливості зниження податкового тягара / В. П. Вишневський, Д. В. Липницький // Фінанси України. – 2012. – № 8. – С. 93–105
8. Евстигнеев Е. Н. Основы налогового планирования / Е. Н. Евстигнеев. – 1-е издание. – СПб. : Питер, 2004. – 288 с.
9. Загородній А. Г. Податки та податкове планування підприємницької діяльності : [монографія] / А. Г. Загородній, А. В. Єлісеєв. – Львів : Центр бізнес-сервісу, 2003. – 152 с.
10. Захожай В. Б. Податкові ризики в системі державного управління / В. Б. Захожай, О. М. Перевалова // Наукові записки. Серія «Економіка». Випуск 11. – 2009. – С. 32–39.
11. Козенкова Т. А. Налоговое планирование на предприятии / Т. А. Козенкова. – М. : А и Н, 2005. – 562 с.
12. Колісніченко К. В. Основні характеристики податкових ризиків / К. В. Колісніченко // [Електронний ресурс]. / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file>
13. Маринів Н. А. Податкова перевірка як організаційно-правова форма реалізації податкового контролю : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н. А. Маринів – Харків, 2007. – 20 с.
14. Мигунова М. И. Методика формирования экспертной оценки значимости налоговых рисков / М. И. Мигунова, Т. А. Цыркунова // Финансовый менеджмент (рус.). – 2007. – № 2. – С. 93–105.
15. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій : навчальний посібник ; під редакцією д-ра екон. наук, проф. Ю. Б. Іванова, д-ра екон. наук, проф. І. А. Майбурова. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.
16. Соколовська А. М. Податкова система України в контексті світового досвіду // Фінанси України. – 2012. – № 7. – С. 77–89.

17. Филин С. А. Финансовый риск и его составляющие для обеспечения процесса оценки и эффективного управления финансовыми рисками при принятии финансовых управленческих решений / С. А. Филин // Финансы и кредит. – 2002. – № 3. – С. 21–31.

18. Цыркунова Т. А. Налоговые риски: сущность и классификация / Т. А. Цыркунова, М. И. Мигунова // Финансы и кредит. – 2005. – № 33. – С. 48–53.

19. Яловий Г. К. Податкова політика в контексті забезпечення економічної безпеки підприємства / Г. К. Яловий // [Електронний ресурс] / Економічний вісник НТУУ «КПІ». – Режим доступу: <http://economy.kpi.ua/uk/node/371>.